

Отримано: 10 березня 2023 р.

Прорецензовано: 27 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 28 березня 2023 р.

e-mail: vitalii.maksymchuk@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5625-2213>

Researcher ID: E-7459-2017

Scopus ID: 57201158037

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-292-297

Максимчук В. В. Острозький годонімікон XVI–XVII сторіч. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 292–297.

УДК: 811.161.2'373.211.5"15/16"

Максимчук Віталій Васильович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

ОСТРОЗЬКИЙ ГОДОНІМІКОН XVI–XVII СТОРІЧ

У статті проаналізовано назви вулиць Острога XVI–XVII ст., зафіксовані в історичних джерелах, опублікованих староукраїнською та середньопольською мовами. Годоніми схарактеризовано в контексті денотатно-номінативної класифікації. З'ясовано, що формування годонімікону Острога розпочинається наприкінці XVI ст., а перші згадки про назви вулиць засвідчено в Первинному поборовому реєстрі Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р. Виокремлено й описано два типи вуличних назв: годоніми-орієнтири, які допомагали людині орієнтуватися на місцевості, та власне годоніми, що чітко називали вулицю. Окремо проаналізовано назви вулиць, які складаються з власної назви, доповненої вказівкою на зовнішній об'єкт. Визначено, що для середньовічного Острога об'єктами-орієнтирами були князівський замок, міська огорожа (палисад), Луцька і Татарська вежі, став, річка, млини тощо.

З'ясовано, що власне годоніми найчастіше мотивовані назвами етносів (жиди, турки, татари) або видом діяльності людей (шевиці, колісники, гарбарі), які проживали на острозьких вулицях, а також найменуваннями міст (Луцьк, Рівне, Звягель, Кам'янець), у бік яких вела вулиця. Поодинокі годоніми пов'язані з особливостями рельєфу, місцем чи порядком розташування і в історичних документах мають різні варіанти назв, що засвідчує їх некодифікованість і нестабільність. Зафіксовано приклади перейменування окремих вулиць наприкінці XVI ст. і формування поширених у сучасному онімному просторі меморіальних годонімів. Підтверджено, що годонімікон XVI–XVII ст. віддзеркалює ключові відомості з історії розвитку Острога, заселення передмість і соціальної стратифікації міста.

Ключові слова: власна назва, годонім, мотиваційна база, історичні джерела, Острог.

Vitalii Maksymchuk,
candidate of philological sciences, associate professor,
National University of Ostroh Academy

OSTROH STREET NAMES OF XVI–XVII CENTURIES

The article analyzes Ostroh street names of the XVI–XVII centuries, recorded in historical sources published in the Old Ukrainian and Middle Polish languages. Hodonyms are characterized in the context of denotative-nominative classification. It was found out that the formation of Ostroh hodonymicon began at the end of the XVI century, and the first mentions of street names were recorded in the Primary Tribute Register of Ostroh Volost and Zdobvitsky Dvir in 1576. Two types of street names were distinguished and described: hodonyms-landmarks that helped people to orientate them locality, and really hodonyms that clearly named the street. The names of streets, which consist of their own name supplemented by an indication of an external object, were analyzed separately. It has been determined that for medieval Ostroh landmark objects were the princely castle, city fence (palisade), Lutsk and Tatar towers, pond, river, mills, etc.

It was found that really hodonyms are most often motivated by the names of ethnic groups (Jews, Turks, Tatars) or the type of people's activity (shoemakers, wheelwrights, tanners) who lived on the streets of Ostroh, as well as by the names of cities (Lutsk, Rivne, Zviahel, Kamianets), in the direction which were led by the street. Single hodonyms are associated with features of the terrain, place or order of location and in historical documents they have different names, which prove their non-codification and instability. Examples of the renaming of some streets at the end of the XVI century have been recorded and the formation of memorial hodonyms common in the modern onymic space has been fixed. It has been confirmed that the hodonymicon of the XVI–XVII centuries reflects key information from the history of Ostroh development, settlement of suburbs and social stratification of the city.

Keywords: proper name, hodonym, motivational base, historical sources, Ostroh.

Історичний годонімікон щораз частіше привертає увагу дослідників, які вивчають його як безпосередньо, так і в контексті аналізу мікротопонімії. Зокрема, О. Віра, базуючись на книгах уряду ради та лавничого суду, міських книгах прибутків та видатків і лавничій книзі, схарактеризувала годоніми Львова 1382–1448 рр. (Віра, 2021), а історія назв вулиць Переяслава стала об'єктом дослідження Л. Набок (Набок, 2016). У контексті мікротопонімії історичний годонімікон Уманщини XVII–XIX ст. аналізувала О. Василик (Василик, 2015); Південно-Західного Опілля – О. Лужецька (Лужецька, 2015); Самбірського циркулу кінця XVIII – початку XIX ст. – О. Мосур (Мосур, 2019) та ін. Історичний годонімікон Острога як одного з найбільших українських міст періоду Середньовіччя не був об'єктом лінгвістичних досліджень, хоча, описуючи розвиток міста та його соціальну стратифікацію, про назви острозьких вулиць згадують такі історики, як: С. Кардашевич (Kardaszewicz, 1913), Й. Новицький (Nowicki, 1938), М. Ковальський (Ковальський, 1998), Т. Вихованець (Вихованець, 2004), В. Атаманенко (Атаманенко, 2009, 2010), О. Романчук (Романчук, 2010), М. Бирук (Бирук, 2011), П. Ричков (Ричков, 2011) та ін. Спробу пояснити походження окремих годонімів Острога, зокрема й історичних, здійснив український ономаст Я. Пура (Пура, 1990; Пура, 2002) та краєзнавець Г. Равчук (Равчук, 1961).

У сучасній ономастиці годоніми – назви вулиць – здебільшого розглядають як складник мікротопонімії (див. праці О. Лужецької, О. Мосур), хоча в «Словнику української ономастичної термінології» зазначено, що мікротопоніми – це

«назви урочищ, полів, гаїв, лісів, частин лісів, лук, господарських угідь, мікроспоруд (колодязів, мостів, будок, вишок, зимівель, кордонів, мисливських будиночків тощо)» (СУОТ, 2012: 122). На думку М. Торчинського, мікротопонім – це одиниця градації власних назв за розмірами денотата або за лінією «макро – мезо – мікро», тому в «денотатно-номінативній типології» потрібно залишити лише ті терміни, які безпосередньо пов'язані з характером іменованих об'єктів» (Торчинський, 2008: 104). Відповідно в класифікації дослідника, з якою ми цілком погоджуємося, годонім може бути складником і урбанонімії, і пагонімії, які зі свого боку входять до ойкохоронімії → хоронімії → терронімії → топонімії (Там само: 548).

Мета статті – схарактеризувати годонімікон Острога XVI–XVII ст.; з'ясувати мотиваційну базу назв острозьких вулиць.

Матеріалом дослідження слугували назви вулиць, зафіксовані в таких документах: Підтвердження прав Беати Костелецької на маєтки покійного чоловіка з уписанням акту їх поділу в 1542 р. між нею та її дочкою Гальшкою (ОО, 2004: 30–38), Первинний поборовий реєстр Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р. (ОО, 2004: 47–69), Акт поділу володінь В.-К. Острозького між його синами в 1603 р. (ОО, 2004: 74–103), Фрагмент ревізії володінь О. Острозького перед їх поділом між його дочками 1620 р. (ОО, 2004: 185–292), Інвентар ординатської частини Острозької волості 1621 р. (ОО, 2004: 292–329), Акт Острозького парафіяльного костелу від 1622 р. (Akta, 1934: 192–214), Ревізія острозьких маєтків А.-А. Ходкевича 1654 р. (ОО, 2004: 363–383), ревізії Острога та Острожчини 1687 та 1690 рр. (Вихованець, 2004: 10–12), Інвентар міста Острога 1708 р. (Nowicki, 1938: 179–229), написаних середньопольською та староукраїнською мовами. На жаль, у створенні джерел з історії Острога є понад двадцятирічні перерви, тому комплексно й об'єктивно проаналізувати годонімний простір міста XVI–XVII ст. надзвичайно важко.

Від першої згадки про Острог минуло понад 920 років. Іпатіївський літопис стверджує, що 1100 року за рішенням Величівського з'їзду місто передано Давидові Ігоровичу, онукові Ярослава Мудрого (Літопис, 1989: 155). Історичні джерела XII – I половини XVI ст. описують різні події, пов'язані з Острогом та його володарями, однак не містять жодних згадок про назви тодішніх вулиць. Наприклад, у Підтвердженні прав Беати Костелецької на маєтки покійного чоловіка з уписанням акту їх поділу в 1542 р. між нею та її дочкою Гальшкою йдеться про «место Острозьское со всими улицами» (ОО, 2004: 30), проте жодної назви вулиці не вказано. В Акті введення у володіння Острозькою волостою Беати та Гальшки Острозьких 1542 р. згадано про «людей на Бельмажу» («ludzie na Bielmażu») (ОО, 2004: 20), тодішньому селу, згодом – передмістю, а тепер вулиці в Острозі.

Перші свідчення про острозькі годоніми XVI ст. маємо в Первинному поборовому реєстрі Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р., де, окрім Бельмажа, згадано про «домки на улицы Зарванской» (ОО, 2004: 48) та «за местом на улицы Зарванской» (ОО, 2004: 50). Дослідники стверджують, що вже наприкінці XVI ст. можна говорити про перейменування вулиці в Острозі. Зокрема вулиця Грецька, на якій жили вчені-греки, згодом отримала назву Староєврейська (Старожидівська) (Nowicki, 1938: 187; Ричков, 2011: 284).

У джерелах XVII ст. зафіксовано понад 50 різноманітних годонімів. Окрім того, документи подають відомості про назви передмість Острога. Наприклад, в Акті поділу володінь В.-К. Острозького між його синами 1603 р. йдеться про такі передмістя: Зерванское, Губина Воля, Загроде, Завале, Зар'фче, Тыновци, Тыновци другие, Залуже, Билняж (Бельмаж) і Хорночи (Хорноші) (ОО, 2004: 86–103). Акт парафіяльного костелу 1622 р. згадує Суху Волю та Мокру Волю (Akta, 1934: 199, 202).

Відповідно до денотатно-номінативної класифікації М. Торчинського, назви передмість належать до ойконімів (Торчинський, 2008: 100), а не годонімів, отже, вони не будуть об'єктом нашого аналізу.

Зважаючи на структуру годонімів Острога XVI–XVII ст., їх розподілено на два типи: описові годоніми-орієнтири та власне годоніми. До першого типу належать назви, «смысл яких допомагає людині орієнтуватися на місцевості, дізнаватися про місцезнаходження і характер об'єктів» (Торчинський, 2008: 458), напр.: *На Болоню* (ОО, 2004: 97), *на Болоню гребля ку Заставю* (ОО, 2004: 98), *vlica w tyle domow rynkowych* (ОО, 2004: 299), *vlica za mostkiem* (ОО, 2004: 300), *przed Zamek* (Akta, 1938: 195), *Parkan ku Łuckiej Bronie* (Akta, 1938: 196), *ulica w Zamku* (Akta, 1938: 200), *w Parkanie* (Akta, 1938: 202) та ін. О. Віра зауважує, що «такі назви не були ані площею, ані ринком, ані навіть вулицею, та все ж об'єднували будинки чи іншу нерухому власність під одною називничю ознакою впродовж багатьох років» (Віра, 2021: 82).

До другого типу належать годоніми, що мають чітке найменування, як-от: *улица названая Красна гора* (ОО, 2004: 89), *улица Зкнела* (ОО, 2004: 95), *vlica Kolesnicka* (ОО, 2004: 197), *ulica Krasnogorska* (Akta, 1938: 196), *ulica Zarwanska* (Akta, 1938: 201) тощо. Окремий тип формують годоніми, які містять чітке найменування з одночасною вказівкою на зовнішній об'єкт. Наприклад, назва *vlica Krasna gora od Rynku ku bronie* (ОО, 2004: 296) засвідчує, що вулиця Красна гора тягнеться від Ринку до Луцької вежі.

Годоніми-орієнтири фіксують вулицю в міському просторі з указівкою на якийсь відомий об'єкт, як штучний, так і природний. Для середньовічного Острога такими об'єктами слугували: замок, міська огорожа (палісад), Луцька і Татарська вежі, став, річка, млини тощо.

Годоніми-орієнтири вказують на розміщення вулиці, яке може бути:

1) перед якимсь об'єктом: *перед замком* (ОО, 2004: 48), *улица першая перед замком* (ОО, 2004: 89), *domy przed zamkiem, przed parkanem* (ОО, 2004: 296), *Przed Zamek* (Akta, 1938: 195). Зазначимо, що окремі історики називають цю вулицю *Передзамкова* (Атаманенко, 2009: 165), однак офіційно лексикалізація прийменниково-іменникової конструкції не відбулася. У документах пізнішого періоду зафіксовано назви *Ulica od Zamku do Parkanu* (Nowicki, 1938: 181), *Na Podzamczu, Підзамче, Замкова*;

2) у якомусь об'єкті: *w Rynku* (ОО, 2004: 193), *ulica w Zamku* (Akta, 1938: 200), *w Parkanie* (Akta, 1938: 202);

3) навпроти якогось об'єкта: *vlica przeciw parkanu* (ОО, 2004: 189), *напроти дзвіниці* (Вихованець, 2004: 11);

4) у напрямку від якогось об'єкта: *vlica od Ostroga* (ОО, 2004: 194) – вулиця в Застав'ї, названому в документі містом (сучасний мікрорайон Нове місто), *vlica od stawu* (ОО, 2004: 196), *vlica od Zagrodzia* (ОО, 2004: 299), *Від млинів, Під муrom від Дубна* (Вихованець, 2004: 11);

5) у напрямку до якогось об'єкта: *на Болоню греблю ку Заставю* (ОО, 2004: 98), *Parkan ku Łuckiej Bronie* (Akta, 1938: 196); у деяких назвах маємо уточнену локалізацію, яка містить початковий і кінцевий об'єкти: *Parkan od bramy Wielboyskiej az do Zarwanskiej* (ОО, 2004: 191);

6) позаду якогось об'єкта: *Domy w tyle tej vlice* (ОО, 2004: 298), *vlica w tyle domow rynkowych* (ОО, 2004: 299);

7) за якимсь об'єктом: *vlica za mostkiem* (ОО, 2004: 300).

Власне годоніми Острога XVI–XVII ст. дуже неоднорідні з погляду мотиваційної бази, адже їх формування відбувалося під впливом різних історичних чинників. Найчастіше пам'ятки фіксують відетнонімі й відтопонімі деривати та власні назви, мотивовані професійною діяльністю людей, які проживали на тій чи тій вулиці.

Найбільшою кількістю різноструктурних годонімів репрезентовано назви вулиць, мотивовані етнонімом «жид»: *vlica Stara Żydowska* (ОО, 2004: 76) (на лівому полі архівного документа зазначено *ulica Żydowska* (ОО, 2004: 83)), *улиця Стара Жидовська* (ОО, 2004: 90), *vlica Nowa Żydowska* (ОО, 2004: 80), *улиця Новая Жидовская* (ОО, 2004: 95), *vlica nazwana Żydowska mostowa* (ОО, 2004: 190), *vlica Żydowska Wielka, Żydowska vlica* (ОО, 2004: 297). На Жидівській вулиці проживали майже всі острозькі євреї, була єврейська школа і єврейський шпиталь (Бирук, 2011: 386). В. Яремчук і Я. Бондарчук зазначають, що «у східному напрямку з площі виходило дві вулиці, заселені євреями: Старожидівська, на якій стояла синагога, та Новожидівська», що закінчувалася Жидівською, або Заріцькою, брамою (Яремчук & Бондарчук, 2004). Що стосується вулиці Жидівська мостова, згаданої в інвентарі 1620 р., то Т. Вихованець стверджує, що вона збігається з вулицею Новою Жидівською з акту 1603 р. (Вихованець, 2004: 10). Й. Новицький простежує таку еволюцію назв цієї вулиці: «Колись вул. Грецька, у XVII ст. – Жидівська, пізніше – Старожидівська, Шкільна, а зараз (станом на 1938 рік. – В. М.) – Єрусалимська» (Nowicki, 1938: 187).

Відетнонімі назви Турецька (*vlica Turecka* (ОО, 2004: 194)) і Татарська (*vlica Tatarska* (ОО, 2004: 300)), засвідчені в документах 1620 і 1621 рр., указують, що на цих вулицях проживали турки й татари відповідно. Згідно з ревізією володінь О. Острозького 1620 р., на Турецькій вулиці проживав Лук'ян Турок (Łukian Turczyk) (ОО, 2004: 194). Г. Равчук стверджує, що назва Турецької вулиці походить від того, що «на ній зупинялись турецько-татарські посольства та купці» (Равчук, 1961: 2). Інвентар ординатської частини Острозької волості 1621 р. засвідчує, що на Татарській вулиці стояли татарські будинки й мечеть і мешкало багато татар – Тиміш Татарин, Яско Татарин, Монтуш Татарин, Алзбіка Татарка, Акулка Татарка, Богданиха Татарка, удова Татарка (ОО, 2004: 300). С. Кардашевич зазначає, що К. Острозький, розгромивши татар під Слущком (1508 р.) і Вишнівцем (1512 р.), поселив полонених в Острозі на Зарванському передмістю, сьогодні – вулиця Татарська, надавши їм певні свободи (Kardaszewicz, 1913: 24).

Відтопонімі годоніми мотивовані назвами міст, у напрямку яких простягалися вулиці. *Улиця Луцька* (ОО, 2004: 89) вела до Луцької вежі, через яку йшла дорога на Луцьк і Дубно. В інвентарях XVIII ст. цю вежу названо Дубенською, пор., *Ulica od Rynku ku Dubieńskiej Bramie idąca* (Nowicki, 1938: 183). Вулиця Рівненська (*Vlica Roweńska* (ОО, 2004: 298)) була розміщена на шляху до Рівного, Звягельська, або Водна (*Zwiahelska, czyli Wodna* (Kardaszewicz, 1913: 186), – до Звягеля, а Кам'янецька (*vlica Kamieniecka* (ОО, 2004: 196)) – до Кам'янця. Г. Равчук зауважує, що «вулиця Кам'янецька одержала таку назву від того, що з неї йшов шлях на Кам'янець-Подільськ, який у той час був одним із головніших пунктів, де зосереджувалась торгівля з Туреччиною» (Равчук, 1961: 2).

Вулиці, назви яких мотивовані діяльністю людей, що там проживали (*vlica Szewska* (ОО, 2004: 195), *vlica Kolesnicka* (ОО, 2004: 197), *вулиця Гарбарська* (Вихованець, 2004: 10)), згадані лише по одному разу в історичних документах. Це не дає підстав з упевненістю говорити про походження їхніх назв. Однак припускаємо, що вони утворені від апелютивів «швець» – «майстер, що шиє і лагодить взуття» (СУМ-11: XI, 429), «колісник» – «колісний майстер» (СУМ-11: IV, 225) і «гарбар» – «кушнір» (застаріле) (СУМ-11: II, 29). У ревізії володінь О. Острозького 1620 р. зазначено, що на Шевській вулиці проживали Семен Швець і Степан Швець.

Інші власне годоніми мають різне походження і їх складно типологізувати за мотиваційною базою, тому розглянемо їх індивідуально, дотримуючись хронологічного принципу.

Годонім Зарванська (*улиця Зерванска* (ОО, 2004: 89), *vlica Zerwanska* (ОО, 2004: 75)) мотивований тим, що ця вулиця розташована за ровом: починалася від будинків на ринку і тягнулася аж до самої Зарванської, або Татарської, брами (ОО, 2004: 89). В. Атаманенко зазначає, що йдеться про «рів, який первісно відокремлював посад, а потім увійшов до складу міста» (Атаманенко, 2009: 161). Я. Пура припускає, що Зарванська названа за іменем урочища Зарва в значенні «урвище», «обрив», «брила землі» (Пура, 2002: 8), однак не наводить прикладів фіксації цього хороніма в історичних джерелах. У пізніших документах масмо розподіл цієї вулиці на дві, що зумовлено розширенням середмістя: *vlica Zarwanska ku bronie* (ОО, 2004: 297), тобто розміщена до Татарської вежі, і *vlica Zarwanska za broną* (ОО, 2004: 299) – розміщена за Татарською вежею. В акті парафіяльного костелу 1622 р. йдеться про вулицю Зарванську (*ulica Zarwanska* (Akta, 1938: 201)), однак за переліком жителів і будинків вона збігається із Зарванською до вежі, згаданою в інвентарі 1621 р. Це засвідчує, що годонімі простір середньовічного Острога ще не був кодифікований і відповідно в документах різних років уживали інші назви тих чи тих вулиць (пор. вище варіантні назви Жидівської вулиці). У працях істориків вулиця Зарванська має різне найменування, незафіксоване в офіційних документах, як-от: *Зарванська в місті, Зарванська поза середмістям, Зарванська заміська* (Атаманенко, 2009: 165).

Вулиця Красна гора (*улиця названа Красна гора* (ОО, 2004: 89), *vlica nazwana Krasna Gora* (ОО, 2004: 75)), яка йшла з Луцької вулиці аж під паркан, – одна з найдавніших в Острозі. Годонім виник шляхом лексикалізації й онімізації словосполучення з опорним поняттям «гора» й означенням, похідним від прикметника «красний» – «гарний, прекрасний, чудовий» (СУМ-11: IV, 327). Також вважаємо, що назва гори може бути зумовлена наявністю в її надрах червоної глини, яку використовували для оздоблення будинків чи князівського замку. Я. Пура припускає, що Красна гора могла бути улюбленим місцем острозького князя Василя Красного (Пура, 2002: 9). В акті парафіяльного костелу 1622 р. цей годонім згадано як *Ulica Krasnogorska* (Akta, 1938: 196), тобто та, що розташована на Красній горі. З такою назвою вулиця й відома нині, хоча у XX ст. її називали Красногорка, надавши основі *красн-* революційного значення.

Вулиця *Пречниці* (ОО, 2004: 89), *Przeznica* (ОО, 2004: 75) тягнулася від Красної гори вверх у поперечному напрямку до вулиці Луцької. Її назва мотивована польським апелютивом *przeznica* – «вулиця, перпендикулярна до головної магістралі або іншої вулиці» (SJP, 1997–2023). В інвентарі 1621 р. вона згадана як Поперечна з уточненою локалізацією – *ulica Poprzeczna na Krasney górze* (ОО, 2004: 297), тобто вулиця, розташована поперек вулиці Луцької на Красній горі. В інших

документах ця назва не трапляється. В Акті парафіяльного костелу 1622 р. зафіксована вулиця Друга Красногірська (*Ulica druga Krasnogorska* (Akta, 1938: 202)), окремі будинки й жителі якої збігаються з реєстром вулиці Поперечної.

В історичних джерелах вулицю Низьку часто подано з описками: *улиця местская* (ОО, 2004: 95), *vlica Wiska* (ОО, 2004: 80) з коментарем на звороті архівного документа: *має буту Niska, Nysska* (ОО, 2004: 84), *vlica Niska* (ОО, 2004: 190), *Niska ulica* (Akta, 1938: 209). Її назва мотивована місцем розташування – у нижній частині міста: «идеть з Рынку... на дол» (ОО, 2004: 95).

Годонім вулиця Гнила (*улиця Зкзнела* (ОО, 2004: 95), *vlicza Zgnielą* (ОО, 2004: 80), *vlica Gnila* (ОО, 2004: 189), *ulica Gnila* (Akta, 1938: 201)) виник унаслідок субстантивзації та онімізації прикметника «гнилий» і вказував на те, що вулиця простягалася біля водойми або болота чи вела на «низинну прирічкову частину міста» (Атаманенко, 2010: 274). Припускаємо, що назва вулиці може бути пов'язана з потамонімом Гнилка (Гнила) – річка в середньовічному Острозі, притока Вілії (див. план Острога XVII ст. у: Шумовський, 1964: 27).

Вулиця Флячина (*Vlica Flaczyna* (ОО, 2004: 196)) згадана в ревізії володінь О. Острозького 1620 р. Її назву пов'язуємо з германізмом *фляки* – «свинячі або телячі тельбухи, порізані на шматочки і зварені в пшоняній каші» (ЕСУМ: VI, 113), який потрапив в українську мову через польське посередництво; пор. у польській мові: *flak* – «копчена ковбаса з кишок тварин», «частина нутрощів тварин» (SJP: 1997–2023). Як свідчить реєстр, на цій вулиці були хати-пустки та проживав Грицько Ковбаса (ОО, 2004: 196), який, припускаємо, міг робити ковбаси з фляків. Нутрощі йому могли постачати Ясько Фляка, Андрій Фляка і Ждан Фляка, що мешкали на Колісницькій вулиці (ОО, 2004: 197). Окрім того, реєстр указує, що на території Застав'я проживали різники, відповідно, могла бути різниця (бойня), відходи з якої викидали на вулицю Флячину. Незважаючи на наявність у годонімі посесивного суфікса *-ин-*, відантропонічне походження назви вважаємо малоімовірним.

Назва вулиця Каліча (*vlica Kalecza* (ОО, 2004: 298), у С. Кардашевича – *ulica Kalecka* (Kardaszewicz, 1913: 108)) походить від іменника «каліка»: а) «той, хто позбувся якої-небудь частини тіла або втратив здатність рухати нею», б) «жебрак, що випрошує милостину» (СУМ-11: IV, 78). Годонім мотивовано одночасно обома значеннями субстантива, адже в інвентарі 1621 р. зазначено, що на вулиці Калічій жили самі старці, а також Бакакучучка Стариця, Калічиха баба й Гавриш Гайдук між каліками (ОО, 2004: 298).

Вулиця Мостова, згадана в ревізії 1687 р., була в частині Острога, що колись належала О. Острозькому. Т. Вихованець припускає, що вона названа так, бо «вела до моста через Вілію на Заріччі» (Вихованець, 2004: 10). Намагаючись локалізувати цю вулицю, дослідник стверджує, що «йдеться про колишню Жидівську мостову» (1620 р.), яка зі свого боку збігається з Новожидівською (1603 р.). Зараз це, очевидно, вулиця Мануїльського (Там само), із 2016 р. – Східна. Не заперечуючи версію Т. Вихованця, вважаємо, що назва вулиці може походити від субстантивованого прикметника «мостова» в значенні «те саме, що брук» (СУМ-11: IV, 809) – «дорога або вулиця (мостова), вимощена камінням» (СУМ-11: I, 241). Тобто йдеться про вимощену вулицю, яка не обов'язково вела до моста чи через нього.

Годонім вулиця Риба (Вихованець, 2004: с. 10) виник унаслідок субстантивзації та онімізації прикметника «рибний» у формі жіночого роду. Т. Вихованець зазначає, що ця вулиця була розташована поблизу острозького ринку (Там само), де торгували рибою. Уважаємо, що годонім може мати й іншу мотивацію – походити від прикметника «рибний» у значенні «багатий рибою» (СУМ-11: VIII, 528), тобто пов'язаний із рибними місцями Вілії.

Назви новоміських вулиць Третя і Четверта, згадані в ревізії 1687 р. (Вихованець, 2004: 11), утворено внаслідок субстантивзації та онімізації відповідних порядкових числівників. Нумеративний атрибут може вказувати на порядок розташування цих об'єктів у просторі або появи в часі, пор.: *улица першая перед замком* (ОО, 2004: 89), *ulica druga Krasnogorska* (Akta, 1938: 202).

Годонім вулиця Каролінська (Вихованець, 2004: 10) походить від топоніма Каролін, який двічі згадано в ревізії острозьких маєтків А.-А. Ходкевич 1654 р.: *Miasto Karolin przy Ostrogu, Domy zydowskie na Karolinie* (ОО, 2004: 366), тобто йдеться про одне з недавніх острозьких передмість. Погоджуємося з припущенням Т. Вихованця, що ця назва мотивована власним іменем Кароль, імовірно, на честь Яна-Кароля Ходкевича, чоловіка А.-А. Ходкевич (Вихованець, 2004: 10). У такому разі власну назву вулиця *Каролінська* вважаємо першим у годоніміконі Острога меморіальним онімом – таким, що увічніює пам'ять про людину. Частотними такі назви стали лише у XX ст.

Окрім власне годонімів, в аналізованих документах засвідчено незначну кількість власних назв, які містять конкретну назву вулиці, доповнену одночасно вказівкою на зовнішній об'єкт. До таких онімів належать згадані вище *vlica Krasna gora od Rynku ku bronie* (ОО, 2004: 296), що містить початкову (Ринок) і кінцеву (Луцька вежа) точку; *vlica Zarwanska ku bronie* (ОО, 2004: 297) і *vlica Zarwanska za broną* (ОО, 2004: 299), які уточнюють розміщення вулиці – до Татарської вежі та за нею.

У ревізії 1620 р. поряд із вулицею Низькою згадано Низьку від ріки (*vlica Nizka od rzeki* (ОО, 2004: 197)), а в інвентарі 1621 р. зафіксована вулиця Висока від криниці (*vlica Wysoka od studnie* (ОО, 2004: 299)). В обох випадках маємо вказівку на зовнішній орієнтир як початкову точку вулиці – ріку, очевидно, Вілію, та криницю. Подекуди такі орієнтири оформлено як синтаксичну конструкцію, що чітко описує локалізацію вулиці, однак не вважаємо її структурним елементом годонімів, бо в інших документах вуличні назви вжито самостійно, пор.: *Улиця Зкзнела, которая починаеть ся [иду]чи, одною пераєю почавши одъ Петра Кравца, а кончит ся аж по Свид[е]рського Кравца* (ОО, 2004: 95) – *Vlica Gnila* (ОО, 2004: 189) – *Ulica Gnila* (Akta, 1938: 201).

Отже, формування годонімікону Острога розпочинається наприкінці XVI ст., а перші згадки про назви вулиць зафіксовано в Первинному поборовому реєстрі Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р. Упродовж XVII ст. пам'ятки фіксують годоніми-орієнтири, які вказують на розміщення вулиці перед чи за об'єктом, навпроти чи позаду нього, у напрямку від або до об'єкта тощо. Такими орієнтирами були князівський замок, Луцька і Татарська вежі, палісад, ріка, став, млини.

Власне годоніми найчастіше мотивовані назвами етносів (жиди, турки, татари) або видом діяльності людей (шевці, колісники, гарбарі), які проживали на цих вулицях, та найменуваннями міст (Луцьк, Рівне, Звягель, Кам'янець), у бік яких вела вулиця. Поодинокі годоніми пов'язані з особливостями рельєфу, місцем чи порядком розташування і в історичних документах мають різні варіанти назв, що засвідчує їх некодифікованість і нестабільність. Уже в XVI–XVII ст.

спостерігаємо приклади перейменування окремих вулиць і формування поширених у сучасному онімному просторі меморіальних найменувань. Деякі годоніми поряд із власною назвою вулиці містять указівку на якийсь об'єкт, що допомагало людям орієнтуватися в просторі або розмежовувати тотожні назви. Загалом годонімікон XVI–XVII ст. віддзеркалює ключові відомості про історію розвитку Острога, заселення передмість і соціальну стратифікацію міста.

Перспективним вважаємо вивчення назв острозьких вулиць XVIII–XXI ст., що дасть змогу простежити еволюцію годонімікону та з'ясувати вплив екстра- й інтралінгвальних чинників на формування вуличних найменувань у місті, яке перебувало під владою Російської імперії та Польщі, радянською та німецькою окупацією, а разом зі здобуттям незалежності України деколонізувало свій онімний простір.

Література:

- Атаманенко В. Інвентарі як джерело вивчення просторової організації Острога другої половини XVI – першої половини XVII ст. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. Острог, 2009. Вип. 2. С. 157–169.
- Атаманенко В. Острозька академія та розвиток міста. *Замойська академія та Острозька академія в історично-культурній перспективі. Сучасні імплікації для транскордонної співпраці*. Замость, 2010. С. 261–279.
- Бірук М. Населення Острога в кінці XVII ст. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. Острог, 2011. Вип. 3. С. 382–389.
- Василик О. Б. Мікротопонімія Уманщини XVII–XIX ст. : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2015. 20 с.
- Вихованець Т. Ревізії Острога та Острожчини 1687 та 1690 рр. як джерела до вивчення топографії міста кінця XVII ст. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2004. Вип. 1. С. 10–12.
- Віра О. В. Найдавніші годоніми Львова. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2021. Том 4. С. 80–91.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- Ковальський М. П. Етюди з історії Острога : нариси. Острог : Острозька академія, 1998. 288 с.
- Літопис руський / пер. з давньорус. Л. С. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. XVI+591 с.
- Лукецька О. Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2015. 20 с.
- Мосур О. С. Мікротопонімія кінця XVIII – початку XIX століття: Самбірський циркул : дис.... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2019. 804 с.
- Набок Л. М. Вулиці міста Переяслава: історія назв. *Краєзнавство Переяславічини: дослідження, проблеми, постаті : матеріали круг. столу, 16 жовт. 2015 р.* / редкол. : О. В. Колибенко, О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М., 2016. С. 91–105.
- ОО – Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / упор. В. Атаманенко ; ред. Л. Винар. Острог, 2004. 384 с. (Серія “Історичні джерела”, Т. 1).
- Пура Я. О. Край наш у назвах. Рівне : Перспектива, 2002. Т. 4. 280 с.
- Пура Я. О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини. Рівне, 1990. Т. 1 (А – 3). 207 с.
- Равчук Г. Про походження назв площ і вулиць Острога. *Зоря комунізму*. 1961. 10 черв. С. 2.
- Ричков П. Острог (архітектурно-планувальний розвиток міста). *Острозька академія XVI–XVII століття. Енциклопедія* / ред. кол. : І. Пасічник, П. Кралюк та ін. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. С. 282–287.
- Романчук О. Матеріали до топоніміки міста Острога. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2010. Вип. 4. С. 196–199.
- СУМ-11 – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- СУОТ – Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
- Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
- Шумовський П. Остріг : історичний нарис / передм. В. Сенютовича-Бережного. Маргет ; Вінніпер : Інститут дослідів Волині, 1964. 128 с.
- Яремчук В., Бондарчук Я. Магдебурзьке право в Острозі: європейські традиції в українському контексті. *День*. 2004. № 36. URL : <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/mahdeburzke-pravo-v-ostrozi-yevropeyski-tradytsiyi-v-ukrayinskomu-konteksti> (дата звернення: 07.02.2023).
- Akta kościoła farnego ostrogi od 1622 r. / wydał Jakób Hoffman. *Rocznik Wołyński*. Równe, 1934. T. 3. S. 192–214.
- Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga : materiały do historii Wołynia. Warszawa ; Kraków, 1913. 293 s.
- Osiałość Miasta Ostroga Anno 1708. Części Jaśnie Oświeconej Księżny Jejmości Marszałkowej Wielkiej koronnej / wydał Józef Nowicki. *Rocznik Wołyński*. Równe, 1938. T. VII / pod. red. J. Hoffmana. S. 179–229.
- Słownik języka polskiego. 1997–2023. URL : <https://sjp.pwn.pl> (07.02.2023).

References:

- Atamanenko, V. (2009). Inventari yak dzhereho vyvchennya prostorovoyi orhanizatsiyi Ostroha druhoyi polovyny XVI – pershoyi polovyny XVII st. [Inventories as a source for the study of the spatial organization of Ostroh of the second half of XVI – the first half of XVII century]. *Istoriya muzeystva, pam'yatkoohoronnoyi spravy, krayeznavstva i turizmu v Ostrozi ta na Volyni* [History of museology, monument preservation, local history and tourism in Ostroh and Volyn], 2, 157–169 [in Ukrainian].
- Atamanenko, V. (2010). Ostroz'ka akademiya ta rozvytok mista [Ostroh Academy and the development of the city]. *Zamoys'ka akademiya ta Ostroz'ka akademiya v istorychno-kul'turniy perspektivy. Suchasni implikatsiyi dlya transkordonnoyi spivpratsi* [Zamoyska Academy and Ostroh Academy in a historical and cultural perspective. Contemporary implications for cross-border cooperation], 261–279 [in Ukrainian].
- Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). Slovnyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Buchko, D. H. & Tkachova N. V. (Eds.). 2012. Slovnyk ukrayins'koyi onomastychnoyi terminolohiyi [Dictionary of the Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT [in Ukrainian].
- Byruk, M. (2011). Naselennya Ostroha v kintsi XVII st. [The population of Ostroh at the end of the XVII century]. *Istoriya muzeystva, pam'yatkoohoronnoyi spravy, krayeznavstva i turizmu v Ostrozi ta na Volyni* [History of museology, monument preservation, local history and tourism in Ostroh and Volyn], 3, 382–389 [in Ukrainian].
- Hoffman, J. (Ed.). (1934). Akta kościoła farnego ostrogi od 1622 r. [Files of the Ostroh parish church from 1622]. *Rocznik Wołyński* [Volyn Yearbook], 3, 192–214 [in Polish].
- Kardaszewicz, S. (1913). Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: materiały do historii Wołynia [The earlier history of Ostroh: materials for the history of Volyn]. Warszawa; Kraków [in Polish].
- Koval's'kyi, M. P. (1998). Etyudy z istoriyi Ostroha: narysy [Studies on the history of Ostroh: essays]. Ostroh [in Ukrainian].

9. Luzhets'ka, O. B. (2015). Mikrotoponimiya Pivdenno-Zakhidnoho Opillya [Microtoponymy of South-Western Opilya]. Abstract of PhD dissertation. Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].
10. Mel'nychuk, O. S. (Ed.). (1982–2012). Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: u 7 t. T. 1–6. Kyiv [in Ukrainian].
11. Mosur, O. S. (2019). Mikrotoponimiya kintsya XVIII – pochatku XIX stolittya: Sambirs'kyy tsyrkul [Microtoponymy of the end of XVIII – the beginning of XIX cc.: Sambirskyy cyrkul]. PhD dissertation. L'viv [in Ukrainian].
12. Myshanych, O. V. (Ed.). (1989). Litopys rus'kyy [Russian Chronicle] / per. z davn'orus. L. Ye. Makhnovtsya. Kyiv [in Ukrainian].
13. Nabok, L. M. (2016). Vulytsi mista Pereyaslava: istoriya nazv [Streets of Pereyaslav: the history of names]. *Krayeznavstvo Pereyaslavshchyny: doslidzhennya, problemy, postati* [Local history of Pereyaslavshchyna: research, problems, figures], 91–105 [in Ukrainian].
14. Nowicki, J. (Ed.). (1938). Osiałość Miasta Ostroga Anno 1708. Części Jaśnie Oświeconej Księżny Jejmości Marszałkowej Wielkiej koronnej [Estate of Ostroh Anno 1708. Parts of Her Majesty the Great Crown Princess]. *Rocznik Wołyński* [Volyn Yearbook], VII, 179–229 [in Polish].
15. PWN. (Eds.). (1997–2023). Słownik języka polskiego [Dictionary of Polish language]. URL : <https://sjp.pwn.pl> (07.02.2023) [in Polish].
16. Pura, Ya. O. (2002). Kray nash u nazvakh [Our country in the names]. Rivne: Perspektyva. T. 4 [in Ukrainian].
17. Pura, Ya. O. (1990). Pokhodzhennya nazv terytorial'nykh mikroob'yektiv Rivnenshchyny [The origin of the names of territorial micro-objects of the Rivne region]. Rivne. T. 1 (A – Z) [in Ukrainian].
18. Ravchuk, H. (1961). Pro pokhodzhennya nazv plosch i vulyts' Ostroha [About the origin of the names of the squares and streets of Ostroh]. *Zorya komunizmu* [The dawn of communism]. 10 cherv. [in Ukrainian].
19. Romanchuk, O. (2010). Materialy do toponimiki mista Ostroha [Materials for the toponymy of Ostroh]. *Ostroz'kyy krayeznavchyy zbirnyk* [Ostroh local history collection], 4, 196–199 [in Ukrainian].
20. Rychkov, P. (2011). Ostroh (arkhitekturno-planuválny rozvytok mista) [Ostroh (architectural and planning development of the city)]. *Ostroz'ka akademiya XVI–XVII stolittya. Entsyklopediya* [Ostroh Academy of XVI–XVII centuries. Encyclopedia], 282–287 [in Ukrainian].
21. Shumovs'kyy, P. (1964). Ostrih: istorychnyy narys [Ostroh: a historical essay]. Marget; Vinnipeg: Instytut doslidiv Volyni [in Ukrainian].
22. Torchyns'kyy, M. M. (2008). Struktura onimnoho prostoru ukrayins'koyi movy [The structure of the nominal space of Ukrainian language]: monohrafiya. Khmel'nyts'kyy: Avist [in Ukrainian].
23. Vasylyk, O. B. (2015). Mikrotoponimiya Umanshchyny XVII–XIX st. [Microtoponymy of Uman region of XVIII–XIX centuries]. Abstract of PhD dissertation. Vinnytsya [in Ukrainian].
24. Vira, O. V. (2021). Naydavnishi hodonimy L'vova [The oldest toponyms of Lviv]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky* [Scientific notes of NaUKMA. Historical sciences], 4, 80–91 [in Ukrainian].
25. Vykhovanets', T. (2004). Reviziyi Ostroha ta Ostrozhchyny 1687 ta 1690 rr. yak dzherela do vyvchennya topohrafiyi mista kintsya XVII st. [Revisions of Ostroh and Ostrozhchyna in 1687 and 1690 as sources for studying the topography of the city at the end of XVII century]. *Ostroz'kyy krayeznavchyy zbirnyk* [Ostroh local history collection], 1, 10–12 [in Ukrainian].
26. Vynar, L. (Ed.). (2004). Opysy Ostrozhchyny druhoyi polovyny XVI – pershoi polovyny XVII st. [Description of the Ostroh region during the second half of the 16th through the first half of the 17th centuries]. Ostroh. (Seriya “Istorychni dzherela”, T. 1) [in Ukrainian].
27. Yaremchuk, V. & Bondarchuk, Ya. (2004). Mahdeburz'ke pravo v Ostrozi: yevropeys'ki tradytsiyi v ukrayins'komu konteksti [Magdeburg law in Ostroh: European traditions in the Ukrainian context]. *Den' [Day]*. № 36. URL : <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/mahdeburzke-pravo-v-ostrozi-yevropeyski-tradytsiyi-v-ukrayinskomu-konteksti> (07.02.2023) [in Ukrainian].